

УДК 351.82

Р. Ю. Сорока,
Віце-президент Конфедерації ділових кіл Львівщини

ЛЬВІВСЬКИЙ ДОСВІД СТВОРЕННЯ ВИРОБНИЧИХ КЛАСТЕРНИХ СИСТЕМ

Викладено погляд на систему пріоритетів промислового розвитку, інноваційну та технологічну політику ЄС та України, динаміку впровадження нових організаційних форм підтримки бізнесу — кластерних утворень. Подано переваги впровадження регіональних кластерних мереж як засобу підвищення конкурентоспроможності промисловості на прикладі Львівської області.

In combination with clusterization of non-oligarchic industrial space these measures will become the ground for a new economic model of state development construction. The main general conclusions and recommendations of this thesis are the proposition of consolidation of the industrial and innovative components into one state policy based on the principles of society democratization, liberalization, decentralization and economical deregulation and also widening of self regulation of territorial communities.

Ключові слова: промисловий комплекс, промислова політика, конкурентоспроможність промисловості, регіональні виробничі кластери.

ВСТУП

У контексті представленої Президентом України "Програми економічних реформ на 2010—2014 роки" та проекту Національної доповіді "Про розвиток трансграничного співробітництва в Україні у 2010 році" визначено нові стратегічні завдання розвитку держави, які неможливо виконати без застосування нових знань, нового досвіду, нових підходів до реагування на нові виклики та нові потреби суспільства. Міста, регіони, держави та союзи держав вишукують логічні схеми, механізми та ресурси для отримання більших конкурентних переваг в світі, який прискорено глобалізується. Сьогодні Україна вперше намагається адекватно реагувати на глобальні тренди ринкової кон'юнктури, наслідки світової фінансової кризи, поставивши перед собою надзвичайно амбітне завдання — входження протягом наступних десяти років у двадцятку найбільш економічно розвинених країн світу. На перший план реформування економіки виходить проблема, як досягнути отримання вищої норми доданої вартості в умовах дефіциту ресурсів, структурної перебудови промисловості та всезростаючих стандартів життя громадян.

Деякі суб'єкти господарювання, такі як транснаціональні корпорації, потужні фінансово-промислові групи та частково вертикально інтегровані національні компанії, володіють потенційними можливостями для інноваційного розвитку та розумінням гострої необхідності цього процесу. Розуміючи важливість підтримки інноваційної діяльності компаній, які не входять до складу транснаціональних корпорацій та фінансово-промислових груп і, отже, позбавлені потужної корпоративної системи забезпечення, центральні та регіональні органи влади ЄС все більше зусиль скеровують на розв'язання цього завдання через кластеризацію економіки. Перш з

все, кластерна промислова політика фокусується на підвищенні конкурентоспроможності та впровадження інновацій. Зростання популярності виробничих кластерів у ЄС унаочнюється постійним ростом кількості організацій та ініціатив у їх підтримку. Більшість статистичних звітів базується на результатах досліджень Європейського Кластерного Огляду, започаткованого Європейською комісією як ініціатива INNOVA у співпраці з Європейським Кластерним Альянсом та INNO-Policy Trend Chart, в рамках PRO INNO Europe Initiative, а також Global Cluster Initiative Survey в Cluster Initiative Green Book готують періодичні огляди кластерного розвитку поряд із публікаціями ОБСЄ та великою кількістю академічних досліджень. Результатом активного обговорення та вивчення взаємозв'язків кластерних утворів та перспектив кластерної політики групою провідних експертів високого рівня став укладений у листопаді 2007 року Європейський Кластерний Меморандум. Цей важливий документ був надісланий органам регіональної влади та агенціям територіального розвитку ЄС для широкого обговорення. Підсумкова дискусія щодо концепції кластеризації промисловості відбулася в січні 2008 року на міжнародній Стокгольмській конференції, уточнивши деякі поняття, пов'язані з кластерними системами. Сам кластер сьогодні розглядають як реальний економічний феномен, який має економічні параметри, географічну концентрацію та інноваційну спрямованість.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Промислова політика європейських держав фокусується як на підтримці вже існуючих кластерів, так і створенні нових. Кластерна ініціатива розглядається як практична дія для посилення мережевого розвитку. На сьогодні в ЄС зафіксовано більш як 2000 регіональних кла-

стерів, які класифікуються за зірковістю. Так, 1* кластери складають 8%, 2* — 26% та 3* — 66%. Зірковість кластерів визначається за наявністю в них трьох визначних чинників: розміри, спеціалізація, фокус. На основі аналізу діяльності кластеризованих фірм напрошується декілька узагальнень: кластеризовані фірми є більш інноваційно-спрямованими, ніж некластеризовані; інноваційні кластеризовані компанії більш ніж вдвічі охочіше замовляють дослідження в інших фірм, університетів та дослідницьких центрів, ніж в середньому у Європі; кластеризовані фірми набагато частіше патентують інноваційні продукти та торгові марки, ніж інші інноваційні компанії; більше половини кластеризованих компаній згодні з тим, що належність до кластера стимулює розширення меж їх активності; зв'язки між кластерами та інноваціями на регіональному рівні є менш складними для реалізації.

За сучасною європейською класифікацією існують три типи кластерної політики: політика сприяння, політика розбудови мереж, політика зростання. Згідно матеріалів Європейської Комісії (2006 р.) на перші три місяці бізнес ставить проблему боротьби з бюрократією, фінансовою та інформаційною підтримку, а також податкову редукацію. ЄС мотивує просування кластерної стратегії на схід. Так, 11 регіонів Центральної та Східної Європи працюють спільно в СЕЕ — Cluster Network сформованою у Брюсселі в листопаді 2007 року. Для України нові можливості транскордонної кооперації пропонує Інструмент сусідства та партнерства: Програма транскордонної співпраці Польща — Білорусь — Україна, та цілий ряд інших міжнародних програм. Результатом кластерної політики ЄС стало те, що більш ніж 500 кластерів сьогодні ефективно функціонують у Європі. У світовому вимірі Cluster Initiative Survey ідентифікує більш ніж 1400 ефективно діючих кластерних утворів.

Встановлено ряд ключових критеріїв, які визначають успіх діяльності кластерного об'єднання: менеджер кластера повинен володіти широкою мережею контактів та мати мультипрофільну компетенцію, прослідковується тенденція до вищої професіоналізації кластерних організацій та їх менеджерів; необхідна широка поінформованість суспільства про потреби потужних кластерних об'єднань, що розбудовуються; найважливішим для кластеризації економіки є створення спільних міжнародних мереж.

На основі результатів багаторічного аналізу діяльності кластерів визначено основні бар'єри в кооперації мереж: відсутність взаємної довіри між партнерами; конфлікт інтересів з партнерами по кластеру; відсутність фінансування та фінансових мотивацій; відсутність часу та можливостей; відсутність точок дотику, спільних ідей; географічна віддаленість; мовні та ментальні бар'єри; відсутність спільної технологічної бази.

За оцінками експертів ЄС, прогноуються наступні тенденції в реалізації кластерної політики: краща пріоритизація державної кластерної стратегії у відповідності до потреб найвищого рівня європейських кластерів; ефективніше оперування державною та регіональною владою об'єктивною та достовірною інформацією про кластери; глибша та краща співпраця на політичному рівні між адміністративними органами держав-членів ЄС; краща інноваційна інтеграція підприємств малого та середнього бізнесу в інтересах розвитку кластерів у стратегічних напрямках; зростання рівня кластерного менедж-

менту у суспільстві. Отже, промислова політика Європейського Союзу виглядає зрозумілою, послідовною та прозорою, а механізми її застосування достатньо ефективними, з огляду на стійкість економіки ЄС до впливу світової фінансової кризи, яка так нещадно вразила українську промисловість. Чи можемо ми скористатися найбільш результативним досвідом країн ЄС? Відповідь на це питання лежить у площині світоглядних позицій українського суспільства і вимагає певного консенсусу бізнес-середовищ. Перш за все, необхідно ідентифікувати види виробничих мереж та встановити їх соціо-економічну роль у формуванні валового національного продукту, працевлаштування населення та технологічної еволюції.

Різні форми корпоративних об'єднань, а також окремо діючі підприємства формують конкурентне середовище і змагаються на ринку товарів та послуг. Власне, кластерні системи сьогодні знаходяться в Україні лише в зародковому стані, проте кількість підприємств, які вони можуть охопити, набагато більша від загальної кількості суб'єктів господарювання, які об'єднують перші 5 видів виробничих мереж. За обсягом створюваного валового національного продукту кластерні мережі в майбутньому можуть стати порівняльними з транснаціональними компаніями та фінансово-промисловими групами. Потенціал кластерних систем є величезним. Кластерні системи можна класифікувати за трьома рівнями:

— національні інноваційні кластери на стратегічних напрямках розвитку держави, які охоплюють всю територію України (ініціатива створення за державними інституціями та НАНУ) і покликані формувати стратегічні технологічні платформи;

— регіональні виробничі кластери, побудовані на базі пріоритетів регіонального розвитку, охоплюють область або групу областей (ініціатива створення за регіональними бізнес-середовищами), покликані формувати програми соціально-економічного розвитку регіонів.

— локальні кластери для розвитку міст, районів, груп населених пунктів є корисні в плані створення інкубаторів кластерних мереж (ініціатива створення за органами самоврядування та територіальними громадами), покликані структурувати економічне поле та сформувати пріоритети розвитку територій свого розташування.

Регіональний рівень кластеризації промисловості є найбільш важливим і реальним до реалізації вже сьогодні, він не потребує бюджетного фінансування та виступає консолідуючим чинником для регіональних еліт. Роботу з кластеризації необхідно розпочати з структуризації бізнес-середовища за галузевими та професійними ознаками, а також місцезнаходженням; формування асоціативних утворень, ініціативних груп, дорадчих органів при органах регіональної влади, спілок, гільдій та ін.; визначення пріоритетів промислового розвитку за участю професійних бізнес-середовищ та регіональних наукових центрів; створення (залучення) експертних рад, консалтингових фірм, агенцій територіального розвитку, агенцій інноваційного розвитку, девелоперського розвитку, бюро супроводу інвестицій та ін.; створення ініціативних груп щодо кластеризації і проведення кластерних аналізів окремих сегментів (галузей) промисловості, в тому числі за участю закордонних експертів (грантів); формування (залучення) недержавних координаційних центрів, конфедерацій ділових кіл, торгово-промислових палат, об'єднань роботодавців, рад проф-

спілок та об'єднань підприємців до узгодження пріоритетів та розробки стратегії розвитку регіону; відбір стрижневих структур — потенційних засновників кластерів (бізнес, наука, консалтинг); пошук компетентних менеджерів (управляючих компаній) потенційних операторів кластерів; здійснення консультативних заходів щодо узгодження потенційними учасниками кластерів їх цілей, структури, бюджетів; остаточне анкетування керівників кластерів щодо стратегій їх розвитку та пріоритетів; рейтингування пріоритетів діяльності кластерів та внесення їх в проекти статутів кластерів; проведення установчих зборів, юридичне оформлення кластерів; інформування бізнес-середовища та суспільства загалом щодо створення виробничих мереж; створення веб-сайту кластерів, звернення до Європейського Кластерного Альянсу щодо можливих напрямів співпраці; поступове залучення нових учасників кластерів з регіонального бізнес-середовища; робота над проектами щодо участі кластерів у європейських програмах співпраці; узгодження спільних стратегій розвитку кластерів між членами їх наглядових рад за участю операторів кластерів та координаційних регіональних центрів; створення регіональних координаційних рад з питань кластеризації економіки; розробка моделей регіональної технологічної платформи за участю технопарків, бізнес-інкубаторів, кластерів, інноваційних структур, дослідницьких університетів, науково-дослідних інститутів, наукових центрів та експертних груп; оцінка проекту моделей регіональної технологічної платформи бізнес-середовища за критеріями: інноваційність, динамічність, євроінтеграційність, мільтиплікаційність, екологічність, енергоощадність; переведення системи регіонального управління програмою соціально-економічного розвитку на засади проектного менеджменту із врахуванням моделей регіональної технологічної платформи; створення моніторингової групи для спостереження за процесами кластеризації та життєвими циклами кластерів; впровадження механізму зворотного зв'язку для коригування кластеризаційних процесів.

Частина регіональних кластерів може стати у майбутньому окремими структурними елементами національних інноваційних кластерів. Деякі кластери локального рівня також можуть перерости в регіональні кластери чи злитися з ними. Дуже перспективним напрямом подальшого розвитку кластерів є їхня інтеграція у європейські кластерні мережі.

Досвід організації кластерних виробничих систем в умовах української реальності формується на десятилітньому вивченні функціонування закордонних аналогів та реалізації практичних кроків у вітчизняному промисловому комплексі. Ще у 2000 році управлінням промислової політики Львівської облдержадміністрації розпочалась робота щодо визначення структури промислових пріоритетів області. На підставі аналізу структури валового внутрішнього продукту було визначено провідні галузі та підгалузі промислового виробництва, які формували промисловий потенціал регіону. Також було створено Дорадчу раду з питань здійснення регіональної політики розвитку і функціонування промислового комплексу при голові Львівської облдержадміністрації. Система промислових пріоритетів, які склалися з пріоритетів базових галузей, небазових галузей, функціональних пріоритетів та стратегічно важливих підприємств, була розглянута та схвалена Спільною колегією Львівської

облдержадміністрації та Міністерства промислової політики України у 2002 році. Тоді ж розпочалась робота зі структурування бізнес-середовища шляхом засновництва галузевих асоціацій підприємств, організацій роботодавців, спілок і таке інше. У співпраці з усіма переліченими структурами, широко залучаючи регіональний науковий потенціал, формується мережа робочих груп з розв'язання проблемних питань промислового розвитку регіону. На підставі моніторингу державних Програм Мінпромполітики України, у виконанні яких беруть участь промислові підприємства Львівської області розробляється перелік регіональних програм розвитку промислового комплексу Львівщини. У 2003 році галузеві асоціації, організації роботодавців та спілки об'єднуються в координаційний центр — Конфедерацію ділових кіл Львівщини.

Наступним важливим етапом стало впровадження системи підтримки регіонального конкурентного продукту, який став базою для побудови виробничих мереж європейського типу — кластерів. У 2008 році був розроблений та апробований механізм запуску стратегії організації регіональних кластерів. Була також сформована робоча група із розробки Концепції кластерного розвитку галузі машинобудування та приладобудування Львівщини. Концепція кластеризації промисловості була схвалена на спільному засіданні Ради профспілок Львівщини та Обласної організації роботодавців. Підтримку концепції також отримано від Західного наукового центру НАН України і МОН України. Вся ця робота лягла в основу розроблених "Зasad регіональної промислової політики".

У 2009 році у Львові був зареєстрований перший виробничий кластер європейського стандарту — кластер вантажопідіймальної техніки. У 2010 році вже юридично оформлено кластер деревообробки та меблевого виробництва, завершується робота з формування ІТ-кластера, участь у якому бере Фонд ефективного управління, з залученням англійських консультантів компанії Монітор груп. На черзі створення еко-енергетичного кластера, який переросте у транскордонний, спільно з польськими партнерами із Люблінського воєводства.

Однак, не все так просто. Сьогодні існують складні бар'єри бюрократичного характеру. Ця робота могла б бути набагато більш ефективною, якби стала наповненням державної промислової та регіональної політики, а не розвивалася автономно чи паралельно, тим більше, неальтернативно. Для забезпечення виконання поставлених завдань необхідний перерозподіл функцій між державними та регіональними органами управління. На сьогодні в органах виконавчої влади існує багаторівнева (5—7 рівнів) галузева структура управління. Така система скалькована з радянських органів виконавчої влади, з тією різницею, що в умовах попередньої суспільної формації вони безпосередньо управляли державними підприємствами та регіональними виробничими комплексами, які складали основу економіки держави. Трансформаційні процеси, які відбулись в реальному секторі економіки, перш за все торкнулись зміни форми власності більшості суб'єктів господарювання. Одночасно органи влади втратили предмет управління у переважній більшості галузей та секторів економіки. Крім того, втручання в роботу приватних підприємств з боку органів влади заборонене чинним законодавством України. В таких умовах ефективність державної системи управління

промисловістю, особливо на регіональному рівні, є дуже низькою. Подання звітів підприємствами щодо показників розвитку свого бізнесу органам влади є суто добровільним процесом, і вибірка економічної інформації має нерепрезентативний характер. З іншого боку, органом Держкомстату законодавчо заборонено надавати, в тому числі органам виконавчої влади, абсолютні показники стосовно результатів діяльності підприємств. Доступними є лише відносні показники за КВЕДами в галузевому розрізі. Таким чином, здійснювати координацію діяльності галузей промисловості, не говорячи вже про середньо-, довгострокове прогнозування та планування, неможливо. Органам виконавчої влади на місцях залишається лише реагувати на наслідки їх дій. Суть перерозподілу функціональних обов'язків полягає у впровадженні європейської моделі управління. В українській інтерпретації це могло б виглядати наступним чином: найменшою структурною одиницею обласної державної адміністрації є відділ, він повинен стати оператором одного підгалузевого і одного функціонального пріоритету. Управління відповідно супроводжує реалізацію одного стратегічного регіонального проекту, головне управління стає оператором відпо-відного розділу (підпрограми) Програми соціально-економічного розвитку області. Програмно-цільовий підхід доцільно застосовувати всім рівням виконавчої влади.

ВИСНОВКИ

1. Кластеризація — це своєрідне цифрування економічного простору. Індикативна оцінка діяльності кластерних систем дозволяє більш точно фіксувати тренди промислового розвитку та може лягти в основу складання середньо- та довгострокових прогнозів.
2. Мережі підприємств отримують ефективні механізми колективного управління бізнес-процесами, що значно підвищує їх конкурентоспроможність.
3. Ресурси учасників кластерів кооперуються і скеровуються переважно на забезпечення виходу на глобальні ринки, а не витрачаються на боротьбу один з одним у вузькому регіональному розумінні.
4. Кластери оптимізують накладні витрати учасників за рахунок інтегрованого підходу щодо спільних процедур.
5. Довкола кластерів формуються дослідницькі середовища та зростає компетенція всіх учасників.
6. Кластеризація охопила економіку Євросоюзу, що значно полегшує імплементацію цього процесу в Україні.
7. ЄС створив цілий набір інструментів партнерства та сусідства для України з достатнім фінансовим наповненням.
8. З формуванням кластерної економіки встановлюється структурний баланс між різними видами виробничих мереж.
9. Регіональна політика стає ефективною та результативною опираючись на регіональні виробничі кластери, вирівнюється диспропорція регіонального розвитку.
10. Промисловість отримує інноваційний імпульс на основі прозорих умов для інвестиційного потоку у вищі технологічні уклади.
11. Створення технологічних платформ та політика на засадах проектного менеджменту дає значні переваги у зростанні конкурентоспроможності підприємств, регіонів та держави загалом.
12. Впровадження інноваційної моделі управління промисловим комплексом вимагає розподілу повнова-

жень між центральними і регіональними органами виконавчої влади та самоврядування шляхом делегування більшої частини повноважень у регіони.

13. Значна частина регуляторних функцій державної влади повинна бути делегована структурованим бізнес-середовищам у формі громадських неприбуткових організацій.

14. Аналіз реалізації антикризових заходів в Україні свідчить про те, що діюча до цього часу управлінська система не забезпечила готовність української промисловості до ефективної протидії кризовим явищам. Це сталося тому, що антикризові програми опираються на застарілі інструменти впливу та неієдздатні механізми державного управління промисловістю.

15. В основу державної економічної політики необхідно покласти три найважливіші складові: інноваційність, конкурентоспроможність, євроінтеграцію.

Література:

1. Соколенко С. Кластери (регіональні мережеві системи) — структура, перспективи, можливості // Україна — 2000. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів. — К.: Вид-во Ін-ту реформ, 2001. — Вип. 2. — С. 98—106.
 2. Соколенко С. Кластери в глобальній економіці. — К.: Вид-во "Логос", 2004. — 848 с.
 3. Сорока Р. Кластерна модель розвитку базових галузей промисловості // Ефективність державного управління: зб. наук. праць. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2006. — Вип. № 11. — С. 281—288.
 4. Сорока Р. Про створення, функціонування та перспективи територіально-галузевих виробничих систем (кластерів) у промисловому комплексі Львівської області // Ефективність державного управління: зб. наук. праць. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. — Вип. № 8. — С. 316—325.
 5. Сорока Р. Регіональний конкурентний продукт. — Львів: Вид-во ГУПРІ ЛОДА, 2008. — 32 с.
 6. Сорока Р. Засади регіональної промислової політики. — Львів: Вид-во ГУПРІ ЛОДА, 2008 16 с.
 7. Сорока Р. Механізми запуску стратегії організації регіональних кластерів. — Львів: Вид-во ГУПРІ ЛОДА, 2008. — 24 с.
 8. Сорока Р. Сучасні пріоритети розвитку промисловості Львівщини // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: зб. наук. праць / Ред. кол.: відп. ред. Є. Бойко. — Львів: ІРД НАН України, 2008. — Вип. № 3 (71). — С. 101—111.
 9. Europe INNOVA Innovation and Clusters. [Електронний ресурс]. — Доступний з: <http://www.europe-innova.org> — 29 p.
 10. Porter M. Clusters and new Economics of Competition. World Economy, Volume 76, 1998. November-December. CMQ — Cluster Manager Qualification [Електронний ресурс]. — Доступний з: <http://www.tmg.at> April 2009. — 31 p.
 11. The Concept of Clusters and Cluster Policies and their Role for Competitiveness and Innovation — Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. — 78 p.
 12. Towards World-class Clusters in the European Union — Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. — 10 p.
- Стаття надійшла до редакції 01.12.2010 р.*